

विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील शिक्षकांच्या व्यावसायिक

समाधानाचे अध्ययन – एक सर्वेक्षण

प्रा. प्रिती त्र्यंबकराव तोटावार,

युवा राष्ट्रसंत भैर्युजी महाराज बी. एड. महिला कॉलेज,

पांढरकवडा, जिल्हा यवतमाळ – ४४५ ३०२.

सारांश :

आपल्या व्यवसायाप्रती निष्ठा बाळगणे हे प्रत्येक व्यावसायिकाचे आद्य कर्तव्य आहे परंतु सद्यःस्थितीत शिक्षण व्यवसायाचे फारसे चांगले चित्र आपल्यासमोर नाही. देशात प्रगतीशील राज्य म्हणून महाराष्ट्र राज्याचा उल्लेख केला जातो. राज्यात एकीकडे शासन शिक्षणाचा मुलभूत हक्क जनतेला प्रदान करित आहे दुसरीकडे मात्र शिक्षण क्षेत्रात काम करणाऱ्या मनुष्यबळाला विनाअनुदान धोरणानुसार वाऱ्यावर सोडून दिले आहे. विनाअनुदानित महाविद्यालयात काम करणाऱ्या मनुष्यबळाला कोणत्याही प्रकारची हमी नाही. तुटपुंज्या मानधनावर अर्ध्यापोटी कौटुंबिक प्रश्नांचा सामना करत आर्थिक आणि मानसिक त्रास त्यांना सहन करावा लागत आहे. विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात पात्रताधारक प्राचार्य, शिक्षक नाहीत. महाविद्यालयात किमान भौगोलिक सुविधा उपलब्ध नाहीत अशा स्थितीत प्रामाणिकपणे ज्ञानदानाचे काम विनाअनुदानित महाविद्यालयातील शिक्षकांकडून होऊ शकते का ? या संदर्भात त्यांचा व्यावसायिक समाधानाचे अध्ययन करण्याकरीता प्रस्तुत संशोधन करण्यात आले आहे.

मुख्य संज्ञा : विनाअनुदानित धोरण, व्यावसायिक समाधान.

प्रास्ताविक :

समाजात विविध व्यवसायात विविध व्यक्ती आढळतात. व्यवसायातून उत्तम चरितार्थ चालेल एवढी अर्थप्राप्ती अपेक्षित असते. जीवनावश्यक गरजांची पूर्तता आणि भविष्यातील तरतूद करण्यासाठी प्रत्येक व्यवसायिक धडपडत असतो. आपल्या व्यवसायात आनंद मिळविण्यासाठी प्रत्येक व्यक्ती प्रयत्न करते. व्यवसायावर निष्ठा व आवड ठेवल्यास व्यवसायिक आनंद व समाधान प्राप्त होते.

शिक्षकांचा व्यवसाय अन्य व्यवसायांपेक्षा वेगळा आहे त्याचे महत्त्वाचे कारण त्याचा संबंध चालत्या बोलत्या जिवांशी म्हणजे विद्यार्थ्यांशी येतो. ज्ञानी, समर्थ शिक्षक देशाला व समुदायाला भविष्याकडे

वाटचाल करीत चांगल्या व उत्तम गुणवत्तापूर्ण जीवनाकडे नेतात. म्हणूनच जर चांगला विद्यार्थी घडवायचा असेल तर चांगला शिक्षक घडविणे आवश्यक आहे आणि त्याकरीता दर्जेदार, गुणवत्तापूर्ण शिक्षक घडविण्याचे कार्य शिक्षणशास्त्र महाविद्यालये करीत असतात. महाराष्ट्र शासनाने सन २००० नंतर राज्यात शाळा, महाविद्यालयात कायम विनाअनुदान धोरण राबविल्यामुळे शिक्षकांना अनेक आर्थिक व मानसिक अडचणींना सामोरे जावे लागत आहे अशा स्थितीत शिक्षकांच्या व्यावसायिक समाधानाचे अध्ययन करण्याकरीता प्रस्तुत संशोधन हाती घेण्यात आले.

संशोधनाची गरज व महत्त्व :

१. विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील शिक्षकांच्या व्यावसायिक समाधानाचे अध्ययन करण्याकरीता प्रस्तुत संशोधनाची गरज आहे.
२. शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील व्यावसायिक समाधानाच्या संदर्भात कोणत्या सुधारणा अपेक्षित आहे याचे ज्ञान होण्यास प्रस्तुत संशोधन महत्त्वपूर्ण ठरेल.

संशोधनाची उद्दिष्टे :

१. विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील शिक्षकांचे व्यवसाय समाधान अभ्यासणे.
२. विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील शिक्षकांच्या व्यवसाय समाधानाचा होणारा परिणाम अभ्यासणे.

गृहितके :

१. विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील शिक्षकांचे व्यवसाय समाधान अभ्यासता येते.
२. महाविद्यालयातील व्यवस्थापन, भौतिक सुविधांवर, शिक्षकांच्या कार्यावर व्यवसाय समाधान अवलंबून असते.

संशोधनाची पध्दती :

प्रस्तुत संशोधन हे वर्तमानकाळाशी निगडीत असल्याने वर्णनात्मक संशोधन पध्दतीतील सर्वेक्षण पध्दतीचा अवलंब केलेला आहे.

संशोधनासाठी नमुना निवड :

प्रस्तुत संशोधनासाठी शिक्षकांची निवड यवतमाळ जिल्हयांतर्गत येणाऱ्या ४ शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातून केलेली आहे. प्रत्येक महाविद्यालयातून ५ शिक्षक याप्रमाणे २० शिक्षकांची प्रासंगिक (सहेतूक) पध्दतीने निवड करण्यात आली आहे.

व्याप्ती व मर्यादा :

प्रस्तुत संशोधन यवतमाळ जिल्हयांतर्गत येणाऱ्या ४ विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयापुरतेच मर्यादीत होते त्याचप्रमाणे या संशोधनात शिक्षकांच्या व्यवसाय समाधानाचा अभ्यास करण्यात आला.

संशोधन साधने :

प्रस्तुत संशोधनासाठी स्वनिर्मित प्रश्नावली या साधनाचा वापर केलेला आहे. या प्रश्नावली मधून संशोधनासाठी आवश्यक ती माहिती मिळविली आहे.

संख्याशास्त्रीय तंत्रे :

प्रस्तुत संशोधन कार्यामध्ये मिळविलेल्या माहितीचे विश्लेषण करण्याकरीता शेकडेवारी या संख्याशास्त्रीय साधनाची निवड केलेली आहे.

विश्लेषण पध्दती :

प्राप्त माहितीचे वर्गीकरण व विश्लेषण करून टक्केवारीत रूपांतर करण्यात आले. सारणी करण्याच्या आधारे निरीक्षणे काढून त्याचे अन्वयार्थ लावण्यात आले व त्यावरून निष्कर्ष काढण्यात आले.

निष्कर्ष :**उद्दिष्ट क्रमांक १ :**

१. विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात पात्रताधारक शिक्षक आणि प्राचार्य नाहीत.
२. विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात वेतन वेळेवर आणि नियमाप्रमाणे दिले जात नाही.
३. विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील शिक्षकांना सेवाशर्ती समाधानकारक वाटत नाही.
४. व्यवस्थापनातील सदस्यांचा कामात हस्तक्षेप केला जातो.
५. शिक्षक दिलेली जबाबदारी पार पाडतात.

६. विनाअनुदानित महाविद्यालयात शिक्षकांना सेवेची कोणतीही हमी आणि संरक्षण दिले जात नाही.
७. विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयामध्ये अत्याधुनिक तंत्रज्ञान साधने, भौतिक सोयीसुविधांचा अभाव दिसून येतो.
८. विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात शिक्षकांना परीषद, परीसंवाद, कार्यशाळेमध्ये सहभागी होण्याकरीता प्रोत्साहित केले जात नाही.

उद्दिष्ट क्रमांक २ :

१. विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात पात्रताधारक शिक्षक आणि प्राचार्य नाहीत त्यामुळे शैक्षणिक गुणवत्ता जोपासली जात नाही.
२. वेतन वेळेवर आणि नियमाप्रमाणे दिले जात नसल्यामुळे शिक्षकांना आर्थिक आणि मानसिक जाचाला सामोरे जावे लागते.
३. शिक्षकांना सेवाशर्ती समाधानकारक वाटत नाही त्यामुळे व्यवसायनिष्ठा जोपासली जात नाही.
४. व्यवस्थापनातील सदस्यांचा कामात हस्तक्षेप केला जातो त्यामुळे प्राचार्य, शिक्षक यांच्या निर्णयप्रक्रियेबाबत अधिकार व स्वातंत्र्यविषयी स्वायत्तता जोपासली जात नाही.
५. विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात शिक्षकांना सेवेची कोणतीही हमी आणि संरक्षण दिले जात नाही त्यामुळे त्यांच्या भविष्याबाबत प्रश्नचिन्ह निर्माण झाले आहे.
६. अत्याधुनिक तंत्रज्ञान व भौतिक सुविधांच्या अभावी शिक्षकांची शैक्षणिक प्रगती होत नाही व अद्ययावत ज्ञान प्राप्त होत नाही.
७. शिक्षकांना शैक्षणिक गुणवत्ता वाढण्याच्या दृष्टीकोनातून परीषद, परीसंवाद कार्यशाळेमध्ये सहभागी होण्याकरीता महाविद्यालयातून प्रोत्साहित केले जात नाही त्यामुळे अद्ययावत ज्ञानापासून शिक्षक वंचित राहातात.

शिफारशी :

१. शैक्षणिक गुणवत्तेचा दर्जा जोपासण्याकरीता विनाअनुदानित शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात पात्रताधारक प्राचार्य आणि शिक्षकांच्या नेमणुका कराव्यात.
२. वेतन विनाविलंब आणि नियमाप्रमाणे देण्यात यावे.
३. व्यवस्थापनातील सदस्याने प्रत्येक कामात हस्तक्षेप न करता प्राचार्य व शिक्षक यांना

निर्णयप्रक्रियेबाबत अधिकार व स्वातंत्र्य द्यावे.

४. शिक्षकांना अत्याधुनिक तंत्रज्ञान साधने व भौतिक सोयी सुविधा उपलब्ध करून द्याव्यात.
५. शिक्षकांना परीषद, परीसंवाद, कार्यशाळेमध्ये सहभागी होण्याकरीता प्रोत्साहन द्यावे.
६. शासनाने विनाअनुदान सारखे दिशाहीन आणि अस्थिर धोरणाऐवजी स्थिर धोरण राबवावे.

संदर्भ :

१. अलोणी, अर्चना (२००७) शैक्षणिक तंत्रज्ञान व व्यवस्थापन, नागपूर : पिंपळापुरे अँड कं. पब्लिशर्स.
२. दुनाखे, अरविंद., पारसनीस, हेमलता (२००९) प्रगत शैक्षणिक व्यवस्थापन, प्रशासन व वित्तव्यवहार, पुणे : नित्य नूतन प्रकाशन
३. शेवाळे, व्ही. एम. (२००८) महाविद्यालय कार्यालयीन कामकाज, पुणे : डायमंड पब्लिकेशन्स.

GOEIJR